

חטאות' משמע חיוב מוחלט, ואילו בשבועה, אפילו עבר ואכלה יכול להישאל ולהיפטר מקרבן כדלהלן (כו. עפ"י תורת חיים. אך לרבא שם אין נשאלים אם אכל את כולה, והכי נמי לרבא קיימינן).

'...והרי הקדש?'. היה יכול לתרץ שמדובר שבא ההקדש לידי כהן [וסתמא דמלתא הוא כך, שהרי מדובר כאן בנותר] שכבר אין לישאל עליו (ריטב"א כה. וע' באילת השחר).
וכן לאחר זריקת הדם, כתבו התוס' (בכריתות יג:) שאין שאלה להקדש (ואמנם הקשה הטו"א בר"ה כה: מסוגיתנו על דבריהם). וצריך לומר כנ"ל שהגמרא יכולה היתה לתרץ כן. ויש מי שתירץ שכונת הגמרא כאן לאיסור שיש בו שאלה, לאו דוקא במקרה הפרטי המסוים (עפ"י קונטרס אחרון בטורי אבן שם. וע"ע שו"ת רעק"א סה).

דף כה

'שבועה שאתן לאיש פלוני'. אף על פי שיתכן שהלה יסרב והרי נתינה בעל כרחו לא שמה נתינה, ואם כן הרי נשבע על דבר שאין בידו? יש לומר שאין במשמע לשונו אלא שיעשה מה שבידו לעשות, או שיניחנו לפניו או שיורקנו לידו או לרשותו, ואם לא רצה הלה לקבל – פטור (ריטב"א). ויש אומרים שהנשבע 'אתן' בסתם, אין במשמע אלא אתן אם ירצה הלה לקבל (ערמב"ן להלן כו; רשב"א). ועוד, גם אם נאמר שיש במשמע שיתן ממש, הלא אנוס הוא ואונס רחמנא פטריה (רמב"ן שם). וי"א שמדובר כאן במפרש 'אתן אם ירצה' (ר"ן, בתירוץ ראשון. וע"ע שו"ת המבי"ט ח"א פה).

'חומר בנדרים מבשבעות חומר בשבועות מבנדרים...'. על 'איסור חפצא' ואיסור גברא' והמסתעף – ע' ע' במובא בריש נדרים.
ועל מחלוקת הראשונים בחלות נדר על איסורים (כגון קונם נבלה עלי) – ע"ש יח.

'מאי אתן, אילימא צדקה לעני, מושבע ועומד מהר סיני הוא...'. אף כי אינו חייב לתת מתנה מרובה, חייב על כל פנים לתת לו מתנה מועטת, והרי סתם 'נתינה' היא שוה פרוטה (ריטב"א ועוד). ויש אומרים שמדובר דוקא כשהעני עומד לפניו ושואל ממנו, אבל אם אינו לפניו – השבועה חלה עליו, כיון שאינו חייב ללכת ולפרנס עניים דעלמא (רשב"א). ויש שדייקו מלשון הרמב"ם בספר המצוות (לאוין רלב), שכל שיודע על עניים ואינו נותן להם – עובר, אפילו אינם שואלים ממנו. ע' שו"ת שבט הלוי ח"ה קלא וח"ב קיז).
התוס' בנדרים (ח). גרסו כאן 'אילימא נשבע שלא יתן לעני, מושבע ועומד... ופרשו שמשמע שלא יתן כלל, והרי הוא מצווה במצות צדקה.

ולגרסתנו בגמרא 'מאי אתן... – כתב הנצי"ב (משיב דבר פו) שאין לגרוס במשנה 'לאיש פלוני'.
ויש מי שכתב שאף כי אינו מחויב לתת לעני פלוני, כיון שאם נותן לו מקיים מצוה דאורייתא, הרי זה בכלל 'נשבע על דבר מצוה' (ע' במרומי שדה לנצי"ב שתלה זאת במחלוקת הראשונים. וע' שבט הלוי ח"ה קלא, ג שהביא סיוע לכך מדברי התשב"ץ. והרמב"ם סתם 'אתן לצדקה' וי"ל שאף אם אין עני לפניו ואף אם משמעות לשונות יותר מפרוטה מ"מ אין השבועה בלאו, כי 'לא אתן' משמע כלל לא, וי"ל שצריך שאותה הלשון עצמה תהא בלאו. וע' במאירי).

'האומר שבועה שלא אישן ג' ימים – מלקין אותו וישן לאלתר'. הוא הדין כשנשבע שלא יטעם כלום חדש ימים – מלקין אותו ויאכל לאלתר. ואולם אין הטעם בשניהם שוה [כמשמעות לשון הרמב"ם].

שבועות ה.כ. וע"ש בכסף משנה; קהלות יעקב; אבי עזרי שבועות ה,יח; אילת השחר; ב'לא אישן ג' ימים' הרי הוא נשבע על דבר שאי אפשר לו לקיימו מצד המציאות, כיון שאינו יכול להחזיק עצמו שלא לישן. ואילו בנשבע שלא לטעום, הלא יכול שלא לאכול אלא שישתכן וימות. והטעם ששבועתו אינה חלה הוא משום שנשבע לעבור על איסור תורה 'ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש', ולכן היא שבועת שוא (חדושי הר"ן). בקצות החשן (ג,עג) הקשה, כיון שנשבע שלא לאכול שבעה ימים או חדש, הלא כולל דבר המותר עם האסור שהרי כלל בשבועתו שלא לאכול יום או יומים. וחדש שם שאין זה נקרא 'כולל' (וע"ע שער המלך איס"ב יז,ח. דף סג ע"ב).

והאחרונים תמחו על תמיהתו, הלא באופן זה שבא לבטל דין תורה אין אומרים שיחול ב'כולל' לכולי עלמא, כי לשיטת הריצב"א (לעיל כד. ע"ש), כיון שמוזכר בשבועתו את העבירה – אין אומרים 'כולל'. ולר"י (שם) אין אומרים 'כולל' אלא בביטול מצות עשה, ולא באכילת נבלות וכדומה, והרי כאן היא עבירה – המתת עצמו – ולא ביטול מצוה.

ובספר בית ישי (עכ"ב) באר לפי זה את המבואר בירושלמי (שהביא הכס"מ שם) שאין זו שבועת שוא אלא אסור לו לאכול עד שישתכן ואז יהא מוכרח לאכול, ורק אז ילקה. וזה אינו כדברי הרמב"ם והר"ן שמלקין אותו לאלתר – אלא ששיטת הירושלמי שבכל אופן חלה השבועה ב'כולל' הלכך חלה שבועתו. והרמב"ם והר"ן הולכים בשיטת הבבלי שאין שייך כאן כולל, וכטעמים הנ"ל.

בקובץ הערות (לג,ה) כתב שאין קושיה הקצות מובנת שהרי כל יום מהשבעה הוא חלק מהאיסור ואין זה 'כולל'. ובבית ישי הקשה על זה. ע"ש. ונראה שנוגע הדבר למה שדנו האחרונים בנשבע על כל שהוא נבלה, אם חלה שבועתו על כוית מתוך שחלה על חצי כוית – ע' לעיל כב.

[אגב, הר"ן נקט 'שלא אוכל חדש ימים', ואילו הרמב"ם כתב 'שבעה ימים'. וכתב המנחת חינוך (לג,ג) שאע"פ שלא נודע מקורו, אך מי כמוהו חכם בחכמת הטבע, בודאי ידע דאי אפשר שיחיה שבעה ימים בלא אכילה'. וע' תורת חיים].

'שבועה שזרק פלוני צרור לים... ליתא בלהבא' שאם נשבע שלא יזרוק פלוני – אינו חייב קרבן שהרי אין בידו לקיים ולא לבטל. ואולם אינו לוקה משום שבועת שוא שהרי אפשר לאותו פלוני לזרוק ונמצא ששבועתו מתקיימת. הלכך כשמתרים בו בעת שנשבע התראת ספק היא שאין לוקין עליה (עפ"י רמב"ם שבועות ה,ב. וע' במאירי. [ורש"י ור"י בן מגאש סתמו שהיא שבועת שוא].

הריב"ש (מובא בכס"מ שם) פרש שהטעם 'התראת ספק' שכתב הרמב"ם בא לפרש מדוע אין לוקה משום שבועת ש.ק. ומבואר מדבריו שיש כאן לאו ד'לא תשבעו בשמי לשקר' אלא שאין לוקה עליו. ואעפ"כ אינו חייב קרבן משום שבועת ביטוי מאחר ואין בידו לקיים.

ויש מקום לפרש הרמב"ם בדרך אחרת, שיש כאן לאו ד'שבועת שוא' אלא שאם בסופו של דבר אותו פלוני זרק לים – הוברר שלא היתה זו שבועת שוא ולכן אינו לוקה מיד, שמא יזרוק ונמצא שלא היתה זו שוא, ולכן גם לא זרק אינו לוקה כיון שעתה עומד הדבר בספק (עפ"י אבי עזרי שבועות ה,יח. ונראה להטעים שאם לבסוף שמעו לשבועתו ולא זרקו הרי שבועתו פעלה במציאות ולא יצאה לשוא, וא"כ הדבר תלוי ועומד).

עוד יש לעיין, שנראה לכאורה שאם נשבע שלפי הערכתו יזרוק פלוני צרור – אין זו שבועת שוא, כי שבועתו מתייחסת על השערת לבו ולא על המציאות, והרי כך הוא משער.

ואם כן היה מקום לומר, לולא משמעות פשט דברי רש"י, שאף ב'זרוק' אין כוונתו אלא להבטיח לשומעיו את הערכתו אבל אינו נשבע באופן ודאי מה יהא העתיד. ואכן רבנו חננאל פירש בלהבא: 'זרוק' ולא 'זרוק' ויש לומר שפירש שמשיבוע את חברו לזרוק, ודוקא זה הוי שוא מפני שאינו בידו, משא"כ ב'זרוק' י"ל שכוונתו להראות ודאותו בתחזיתו כאמור ואינו לשוא. ומ"מ מחשבינן

'זרק' שאינה בלהבא, מפני שמשמעות 'זרק' על עובדה מציאותית וכיוצא בה בלהבא הוי שוא. [ניתכן שרש"י שאין נראה מדבריו כן, זהו מפני שהולך לשיטתו לעיל שהעיקר ב'ישנו דלהבא' תלוי בלשון גרידא ולא בתוכן הדברים, הלכך כל שאותו לשון שייכת בלהבא, גם אם במשמעות אחרת – חשיב 'ישנו בלהבא' וא"כ אם 'זרוק' לא הוי שוא אלא ביטוי, גם ב'זרק' היה חייב].

(ע"ב) ... ולא הנחת תפילין היום... מי איתיה בלא אניח? הוא מותיב לה והוא מפרק לה: לצדדין קתני, לא אכלתי – לקרבן, לא הנחתי – למלקות. מבואר כאן שהמיעוט שהתמעט שבוועה שאינה בלהבא, אינו אמור אלא לענין קרבן, אבל מלקות – חייב בכל אופן. והוא הדין לענין דין 'ישנו בלאו והן', שהוא נראה כמקביל לדין 'ישנו בלשעבר ולהבא' – לא התמעט אלא לקרבן, אבל לענין מלקות – לוקה. כן כתבו כמה ראשונים. (ע' לעיל כד. תד"ה אלא; ריטב"א כאן ור"ן נדרים ח).

ואולם יש חולקים וסוברים שכל שבוועה שאינה בלאו והן – אין מלקות (כן כתבו התוס' בנדרים ת. וכן ריהטת לשון הרמב"ם (ה, יא טז; ט, יח). וכן שיטת הרמב"ן. וכן נקט המאירי לעיקר. וע' שו"ת אבני מילואים יד, וראה במצוין להלן כו.). וכבר העיר המשנה למלך (שבועות ד) מכאן, דמאי שנא 'ישנו בלשעבר ולהבא' מ'ישנו בלאו והן'. וכתבו ליישב בכמה פנים: לשעבר ולהבא שתי אזהרות להן (לדעת רבין, לעיל כו), הלכך אף שאינה בלהבא – לוקה שהרי שני לאוין נפרדים הם, ורק לענין קרבן שהוא חיוב אחד לשניהם, ונלמד באותה פרשה – רק לענין זה התמעט. אבל 'לאו והן' שגם אזהרתם משותפת – אינו לוקה כל שאינו בשניהם (עפ"י בית ישי עא).

הסבר נוסף: כשנשבע לקיים המצוה, זה שאינו לוקה, לא משום שאינו ב'לאו' אלא מטעם אחר – לפי שאין שבוועה חלה על המצוה, שאין איסור חל על איסור (דרוש וחדוש לרעק"א סוף ח"א. ובבית ישי שם תמה מאד, שמעולם לא שמענו אין מצוה חלה על מצוה, וכמה מעשים ישנם שאדם מקיים על ידם כמה וכמה מצוות. ואולם לשון הרא"ש בנדרים והתוס' צ"ב. ע"ש. וע' זכר יצחק כא ד"ה אמנם לפי"ז).

ולפי זה יוצא שבדבר הרשות שאינו בלאו והן – לוקה. וכן מבואר חילוק זה במאירי.

אופן נוסף: הטעם שכאן לוקה הוא מפני שישנו בלהבא שהרי יכול להשבע שלא להניח תפילין, ע"י שכולל בשבועתו דברי הרשות שלא יניח על ראשו. ורק לענין קרבן אמרו ש'אינו בלהבא', שאע"פ שאיסור שבוועה חל על ידי 'כולל', אם עבר ועשה אינו חייב קרבן, וכמו שצדד הרמב"ן (שו"ת אבני מילואים יד).

עוד על שיטת הרמב"ן שאין קרבן בשבועה על דבר מצוה בכולל [והריטב"א נטה מזה] – ע' רש"ש כאן ושו"ת אחיעזר ח"ב ג, ז. ע"ע משא ומתן בכל התירושים בבית ישי עא. ותרץ שם באופן נוסף.

יש שהוכיחו מסוגיתנו שמצות תפילין מן התורה להניח בכל עת [אלא שבזמנינו אין עושים כן לפי שאיננו נזהרים בשמירה ובקדושה] – שאם די בפעם אחת ביום הלא אתה מוצא בלהבא, כגון שכבר הניח היום ועתה נשבע שלא יניח היום והרי אינו מבטל מצוה מן התורה.

ואולם יש שנקטו שחיוב מהתורה אין אלא פעם אחת ביום, אבל בכל עת שמניח מקיים מצות עשה (כן צידד בפרי מגדים לו, א וע"ש בבאור הלכה ובשו"ת יביע אומר ח"ג יו"ד יז, ה). ולדעה זו יהא מוכח מכאן שבכלל 'נשבע לבטל את המצוה' כל מניעה מקיום מצוה, הגם שאינה בגדר חיוב וגם אינו מבטלה לגמרי. [וכסברא זו יש בתשב"ץ (ח"ד קמג) שהנשבע שלא לעבור לפני התיבה, אף שאין מצוה מוטלת דוקא עליו, מ"מ נקרא נשבע לבטל המצוה כיון שאם עובר – מצוה קעביד. הובא בשבט הלוי ח"ה קלא, ג ע"ש]. ויש מי שדחה ראייה זו (עפ"י שדי חמד פאת השדה מערכת א כד, בשם יד מאיר).

בשד"ח כתב לדחות ראיתו – שצריך שיתאפשר להשבע להבא בדיוק באותו אופן של השבועה לשעבר, וכיון שאם לא הניח תפלגין באותו יום, אינו יכול להשבע שלא יניח היום, שוב אינה בלהבא.

ולא הבנתו, הלא מדובר כאן שנשבע שלא הניח, ובאמת הוא הניח, ואם כן הרי על אותו אופן שמדובר, אילו היה נשבע שלא יניח היום – אינו מבטל מצוה, ושוב יתחייב על מה שנשבע לשקר.

ושמא יש לומר, כיון שמדובר כאן בשגגה, שבשעה שנשבע נעלם ממנו שהניח, א"כ אינו בלהבא כי גם אם באמת הוא הניח אך היות ולפי דעתו לא הניח נמצא שנשבע לבטל מצוה לפי דעתו, והרי זו שבועת שוא. אך באמת צריך עיון בדין זה; הנשבע על דבר שלפי דעתו הוא מבטל מצוה ולאמיתו של דבר אינה ביטול מצוה, הרי מ"מ אינה שבועת שוא שהרי בידו לקיימה, וגם בכל רגע הוא עלול להזכר ולקיים שבועתו.

אולם אם בכ"ז כנים הדברים ונחשבת שבועת שוא, תתישב קושית המשנה למלך שהובאה לעיל על שיטות הראשונים שגם לענין מלקות בעיניו 'שנו בלאו וכו', והלא מבואר כאן שלוקין על שבועה שלא הניח אפילו לדעת שמואל הגם שאינה בלהבא – ולהאמור אתי שפיר, שכן במזיד שידע שהניח ואעפ"כ נשבע שלא הניח, אכן איתא בלהבא שהרי ידע שהניח היום ואינו מבטל מצוה אם לא יניח שוב באותו יום (לשיטת הפמ"ג הנ"ל), ורק בשוגג שסבור שלא הניח חשיב 'אינו בלהבא' כאמור. וצ"ע.

ז'מודה רב באומר לחבירו שבועה שאני יודע לך עדות ואשתכח דלא ידע ליה – דפטור, הואיל וליתיה בכלל שאיני יודע לך עדות. פירוש, כיון שאיני יודע לך עדות היינו 'שבועת העדות' ולא 'שבועת ביטוי' הלכך אין שבועה זו ב'לאו' של שבועת ביטוי (ר"י בן מגאש; ריטב"א. ונראה שיש לפרש כך בכונת רש"י).

י'דעתי ולא ידעתי – מחלוקת' ששמואל פוטר כיון שאינו בלהבא, להשבע 'אדע / לא אדע' שהרי אין הדבר בידו אם ידע לו עדות או לא ידע, שפעמים נודע לו בלא כוונה (ר"י בן מגאש; רמב"ם; ריטב"א; תוס' הרא"ש. וכבר העיר המהרש"א על לשון רש"י שכתב משום שנשבע לבטל את המצוה. וכתב שאפשר לפרש 'לא אדע' – אתנהג כאילו איני יודע לך עדות, כלומר לא אעיד ולא אודיע הדבר. ולכך כתב רש"י טעם ביטול מצוה).

ז'בא אומר: משום דהוה דבר שבכלל ויצא לידון בדבר החדש – אין לך בו אלא חידושו. שיטת רש"י, הרמב"ן והריטב"א, ששבועה זו יצאה מכלל שבועת ביטוי ויצאה לידון בדבר החדש – שבועת העדות, הלכך אין לחייב בה קרבן נוסף של שבועת ביטוי. שכך היא המדה: 'כל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש, אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב בפירושו'.

ור"י בן מגאש פרש להפך: כיון שיצאה לידון בדבר החדש, אין לך בה אלא חידושה, כלומר במזיד, שבו נתחדשה שבועת העדות, אבל בשוגג הרי היא נשאת כשאר שבועות ביטוי. וגם לאביי כן הוא, אלא שלאביי נלמד הדבר מלאחת מאלה ולרבא אין צריך ללימוד זה. [ולשיטתו, לפי המסקנא בין לאביי בין לרבא, נשבע בשוגג חוץ לב"ד או בשאינו ראוי להעיד – חייב קרבן. וכן נראה בדעת הרז"ה אך מטעם אחר, שלפירושו למסקנא נחשב זה כ'ישנו בלהבא' מפני שבועת העדות, הגם שאינה בשבועת ביטוי].

ואילו לשיטת רש"י (וכן נקט המאירי), לרבא פטור משום שבועת ביטוי, ואם נשבע חוץ לב"ד פטור מכלום. אלא שכתב הרמב"ן שהפסולין להעיד שנשבעו שאין יודעים עדות, חייבים כשאר שבועות ביטוי, שאינן בכלל שבועת העדות. והריטב"א כתב שאכן כך מסתבר אלא שקשה קצת מסתימת הסוגיא.

ומלשון הרמב"ם (ט, ד) נראה שרק באופנים שחייבים משום שבועת העדות, פטור משום שבועת ביטוי בין בשוגג בין במזיד, אבל באופנים שפטורים משום שבועת העדות – חייב משום שבועת ביטוי.

עוד בענין מחלוקת אביי ורבא, בענין 'יצא לידון בדבר החדש' אם פקע כללו הראשון ממנו – ע' בספר בית ישי ס' מה; קו, ג, ובחדושי הגר"ר בענגיס ח"א נח).

דף כו

'ריבה ומיעט וריבה – ריבה הכל, (כלומר כך היא המדה של ריבוי ומיעוט וריבוי. ועתה מתחיל לפרט:)
מאי ריבה – ריבה כל מילי, ומאי מיעט... (וכדרך שאמרו ב'כלל ופרט וכלל' בסמוך: 'כלל ופרט וכלל
– אי אתה דן אלא כעין הפרט (כך היא המדה), מה הפרט מפורש... (תורת היים לעיל ד).

'אמר קרא או נפש כי תשבע לבטא בשפתים – מי שהשבעה קודמת לביטוי ולא שהביטוי קודמת
לשבעה, יצא זה אכלתי ולא אכלתי שהמעשה קודם לשבעה'. לשון קלה נקט, 'שבעה קודמת
לביטוי' – פירוש, למעשה של ביטוי (ריטב"א).

ונקטו כן לפרש הדרש, שלשון 'תשבע לבטא' מרמז על שבעה לפעולה עתידית. וי"ל שיסוד הדרש בעומק הפשט, כי משמעות
הלשון היא שנשבע בלבו לבטא בשפתיו, וזה שייך בלהבא שמחליט על דבר בלבו שיעשהו או יימנע ממנו ומחזק החלטתו ע"י
ביטוי שפתי. לא כן בסתם שבעה לשעבר אין בה שני שלבים נפרדים של גמר הלב והבעת הדברים בפה.

'היכי דמי כדרב כהנא ורב אסי כי הוו קיימי מקמי דרב, מר אמר שבעתא דהכי אמר רב ומר אמר
שבעתא דהכי אמר רב. כי אתו לקמיה דרב אמר כחד מינייהו. אמר ליה אידך ואנא בשיקרא
אישתבעי? אמר ליה לבך אנסך'. משמעות הלשון [מר משתבע ומר משתבע]; 'כי הוו אתו לקמיה
דרב' [שפעמים רבות ארע כן ולא פעם אחת. ומכאן ראייה ברורה שאין בדבר איסור כלל אלא התר הוא,
שאם לא כן ודאי היה רב מוחה בהם מלעשות כן (ריטב"א. וע' בדקדוק לשון ר"י בן מגאש).

'בשלמא שבעה משכחת לה בלא חפץ כגון דאמר שבעה שלא אוכל פת חטין וכסבור שאוכל
קאמר, דשבעתיה אינשי...'. לא אמרו בסתם, ששכח שנשבע – מכאן סיוע לשיטת הרמב"ם (שבעות ג, ר-ח) שאם שכח
לגמרי את שבעתו אינו חייב קרבן, שאין כאן 'האדם בשבעה'. ואינו חייב אלא כאשר שגג ודמה שנשבע על דבר אחר.
ואולם רש"י ותוס' (ע' להלן כה): חולקים וסוברים שלא תמעט מ'האדם בשבעה' אלא כשהיה שכוח בזמן השבעה, אבל בזמן
העבירה, גם אם שכח את שבעתו – חייב. וכן דעת המאירי.
ובשו"ת אבני נזר (יו"ד שי, ב; חו"מ ז ד"ה אשר) נראה שהבין שאם שכח השבעה מכל וכל, הרי זה העלם שבעה והעלם חפץ,
ובכלל הספק דלהלן ב'העלם זו"ז בידו' הוא. וצ"ע.

'אלא לא שנא' ופטור (רש"י). והטעם, כיון שמן הדין היה צריך להיות פטור בשניהם שהרי לבו אנסו,
אלא שגזרת הכתוב לחייב בהעלם שבעה, הלכך אם יש גם העלם חפץ – פטור (עפ"י כסף משנה שבעות
ג, ח).

וא"ת אדרבה, בכל התורה חייב בשגגת מחשבתו ואין אומרים לבו אנסו, ורק בשבעה דלשעבר גזרת הכתוב היא מ'האדם בשבעה'
שצריך שיהא לבו עליו בשעת השבעה, אבל בשבעה דלהבא ששגג בשעת המעשה, לכאורה יש לדמותו לכל שגגות דעלמא.
והנה י"ל טעם הדין לפטור שגגת חפץ הוא מפני שאין החטא מוגדר במעשה עצמו שנאסר אלא עיקר החטא בחילול דיבור פיו
וזלזול בשם שמים שהוציא, אשר על כן כל שיוודע ונזהר בשבעה עצמה אין כאן זלזול כלל הגם שנתחלף לו החפץ, שהרי לא

שבועה כנגד דברי תורה ב'כולל' –

לדעת ריצב"א, אם הזכיר בפירוש בשבועתו שיעשה דבר אסור, או יבטל מצות עשה – לא חלה אפילו ב'כולל', ואם לא הזכיר בפירוש, כגון 'שבועה שלא אוכל מצה שנתיים' בלא הזכרת פסח – חלה השבועה להאסר במצה אף במצת מצוה (ולכאורה כן יש לדייק מלשון הרמב"ם ה,יח).

ולדעת ר"י רמב"ן רשב"א מאירי ריטב"א (כאן ולהלן כט.) ר"ן וריב"ש ועוד (וכן פסק הרמ"א יו"ד רלוה, ובש"ך), אם נשבע לעבור ב'קום ועשה' – לא חלה, ואם להבטל ממצות עשה ב'שב ואל תעשה' – חלה בכולל. ואפילו הזכיר בשבועה ביטול המצוה, כגון 'שלא אוכל מצה בכל השנה ובליל פסח'. וכן נראה שאין חילוק אם כבר חלה עליו המצוה אם לאו (עפ"י מאירי כה.). [והרמב"ן צדד שאעפ"י שהשבועה חלה בכולל, אם עבר עליה וקיים המצוה אינו חייב קרבן (וכ"כ ברשב"א להלן כה: בשיטת ר"י בן מגאש). והריטב"א כתב שאין זה מחוור].

ודעת הרז"ה שבכל אופן אין השבועה חלה כנגד דין תורה. ויש שכתבו שלפי הירושלמי לעולם חל 'כולל' בנשבע לעבור על ד'ת (ע' בית ישי עא,ב).

ואף במקום שלא חלה השבועה – אין זו שבועת שוא, מפני שכלל בה גם דברים המותרים (מאירי כה.).

ג. לדעת התנאים הנזכרים לעיל שאיסור חל על איסור ב'כולל' – אמר רבא שהוא הדין בשתי שבועות, השניה חלה על הראשונה ב'כולל'. (ואין אומרים דיבור ראשון לא השאיר מקום לדיבור שני לחול עליו (ריטב"א).

וזה שלא כדעת ריש לקיש, שבאיסור הבא ע"י עצמו לא אמרינן 'כולל'. עפ"י ראשונים).

א. יש אומרים שלכך נחשב ישנו ב'הן, מפני שיכול להישאל על השבועה הראשונה (וערמב"ן ומאירי).

ב. נשבע שלא אוכל היום וחזר ונשבע שלא יאכל ככר זו – כתב הרמב"ם (ה,י) שאינו חייב אלא אחת. והראב"ד השיג הלא כלל בשניה מה שאין בראשונה, את המחר. וכתבו הכס"מ והרדב"ן שלדעת הרמב"ם אין זה נחשב 'כולל' או 'מוסיף' מפני שהיום לא הוסיף כלום על השבועה הראשונה. (יל"ע אם טעמם מפני שתוספת זמן אינו מוסיף או משום שעדיין לא חל האיסור שהוסיף לא אמרינן מתוך. ונפ"מ כשנשבע בראשונה על מחר ובשניה הוסיף את היום).

דף כה

לח. א. מה דין השבועות דלשעבר, כגון 'שבועה שאכלתי ולא אכל' מה דין השבועה דלשעבר שאינה בלהבא, כגון 'שורק פלוני צרור לים' או 'שלא הנחתי תפלין היום'?

ב. מה דין השבועה שאינה ב'לאו' ו'הן'?

ג. הנשבע 'שאתן לאיש פלוני', מה דינו?

ד. הנשבע שלא יישן, מה דינו?

א. רבי ישמעאל אומר: אינו חייב (קרבן) אלא על העתיד לבוא (להרע או להטיב). רבי עקיבא ריבה מן הכתוב אף שבועה לשעבר (לכל אשר יבטא).

לדברי רבי עקיבא, נחלקו רב ושמואל האם צריך שאותה שבועה דלשעבר תהא אפשרית גם בלהבא (שהרי בשבועה דלהבא דיבר הכתוב) אבל אם אינה בלהבא – פטור, כגון 'שבועה שורק פלוני צרור לים' שאינה

בלהבא (שהרי אין פלוני ברשותו לזרוק או שלא לזרוק הלכך אם נשבע אין זו שבועת ביטוי אלא שבועת שוא. רש"י). כן דעת שמואל. ואילו רב סובר שאין צריך שתהא בלהבא (ואף שמואל מודה בדעת התנא רבי יהודה בן בתירא שאין צריך שתהא בלהבא).

חייב מלקות במויד, לדברי הכל הוא בין בלהבא בין בלשעבר (אלא שנחלקו הדעות (לעיל כ-כא) באופנים השונים, אימתי חיובו משום שבועת שוא או משום שקר או משום לא יחל דברו).

א. הלכה כרבי עקיבא מחברו שחייבים קרבן בשבועה דלשעבר, והלכה כרב באיסורין שלא צריך שתהא בלהבא (עפ"י רמב"ם א,ב; ה,א יט; ה,ה ו; ט,יט; יו"ד רלז,א ובהגר"א).

ב. מרש"י מבואר שהנשבע שיזרוק פלוני צרור – הרי זו שבועת שוא ואינו חייב משום ביטוי (וכ"ה בר"י בן מגאש).

אכן כתבו הרמב"ם (ה,א-ב) והמאירי שאינו לוקה משום 'שוא' מאחר ויתכן ויקיימו שבועתו ואין כאן התראה ודאית. אך מכים אותו מכת מרדות מפני שאין בידו שיקיימוהו ונמצא גורם לשבועת שוא. (ופשטות דברי הרמב"ם והמאירי מורים שיש כאן לתא דשוא, וכדעת ר"י בן מגאש. ואולם בכס"מ שם פירש שהאיסור הוא משום שקר [אם לא נתקיימו דבריו] אבל לא שוא, מאחר ויש בידם לקיימו. וכ"כ הגרא"ז (בהגהותיו לחדושי רמב"ן) בדעת הרמב"ן כט. ובלח"מ פירש שלהרמב"ם הוא ספק אם דינו משום שוא או שקר).

ב. שבועה שאינה אפשרית ב'לאו' ו'בהן', לדברי חכמים פטור (להרע או להטיב) ולדברי רבי יהודה בן בתירא חייב. כגון נשבע לקיים את המצוה ולא קיים, שאי אפשר לה ב'לאו': לא אקיים.

דעת הריטב"א שדוקא מקרבן נתמעטה שבועה שאינה בלאו כהן. ודעת כמה ראשונים שגם לענין מלקות צריך שתהא בלאו והן (תוס' נדרים ה. וכן ריהטת לשון הרמב"ם ה,יא טז; ט,יח. וכן דייקו מדברי הרמב"ן – ע' שו"ת אבנ"מ יד, וכן נקט המאירי לעיקר).
ואף לדעה הראשונה, כתב המאירי שזוהו רק בדבר הרשות אבל בנשבע לקיים את המצוה, אף ממלקות פטור.

ג. נשבע 'שאתן לפלוני'; אם הלה עני ונשבע ליתן לו צדקה – הרי מושבע ועומד מהר סיני ואינו חייב על שבועתו. ואם מתנה לעשיר – שבועתו שבועה, ואם עבר ולא נתן – חייב.

א. זה שבצדקה לעני נחשב כנשבע על המצוה, דוקא כשהעני שואל ממנו צדקה ועכשיו מושבע ליתן לו, הא עני דעלמא – שבועה חלה עליו, שאינו חייב ליתן ולפרנס עניים במדי. וכן רק במתנה מועטת כדי פרנסה מיידית, אבל מתנה גדולה – הלא אינו מושבע להעשירו (עפ"י רשב"א ותורא"ש. [וע' במאירי שכשנשבע ליתן צדקה – חלה השבועה הואיל ואם רצה פוטר עצמו בפחות. ויש לעיין לפי מה שביארו בדעת רש"י שצריך 'לאו' כ'הן' בלשון השבועה, הרי אם נשבע 'שלא ליתן' לא חלה, א"כ גם ב'אתן' סתמא לא תחול לקרבן או אף למלקות. וכ"מ מסתימת הרמב"ם (ה,טז) שהנשבע ליתן צדקה לעני פטור. וע"ע בריטב"א שסתם נתינה שוה פרוטה, וא"כ הרי אי אפשר בפחות. ושמא אף כוונת המאירי רק כשציינ סכום מסוים והרי יכול ליתן פחות]).

ב. אם בא ליתן לעשיר והלה ממאן מלקבל – לא עבר על שבועתו, כי ודאי דעתו בשבועה שאתן לפלוני רק אם יאות לקבל (ערשב"א ריטב"א וש"ר). [ומטעם זה אין כאן שבועת שוא, הגם שאין הדבר בידו – כי משמעות שבועתו שיתן לו אם יאות הלה לקבל. עפ"י רמב"ן כז.].

ד. נשבע שלא יישן; אם אמר ג' ימים או יותר – הרי זו שבועת שוא, ומלקין אותו וישן לאלתר (פירוש לוקה מיד וישן מתי שירצה. ראשונים). ואם לא הזכיר ג' ימים – חלה שבועתו (על יום או יומיים, עד פחות מג' ימים, שדעתו מסתמא כל זמן שאפשר לו לעמוד בלא שינה. רשב"א. ועריטב"א).

לט. א. הנשבע לחברו שאינו יודע לו עדות והוא יודע, מה דינו?

ב. נשבע שיודע לו עדות ונמצא שאינו יודע.

ג. 'שבועה שידעתי / שלא ידעתי' / 'שהעדתי / שלא העדתי'.

א. הנשבע לחברו בבית דין שאינו יודע לו עדות והוא יודע לו, בין במזיד בין בשגגה – חייב קרבן 'עולה ויורד' (שלא נאמר כאן ונעלם כשאר עבירות שבפרשה). ואינו חייב קרבן נוסף משום שבועת ביטוי. ואם נשבע חוץ לבית דין, או אם הוא פסול מלהעיד לו – אינו חייב קרבן כלל. ואף לא משום שבועת ביטוי, הואיל ויצא לידון בדבר החדש אין לך בו אלא חידושו (רבא). ולפי אב"י (או שמא רב פפא, לה'אבעית אימא) דוקא בבית דין פטור משום שבועת ביטוי (לאחת מאלה – אחת אתה מחייבו), אבל חוץ לב"ד או בשאינו ראוי להעיד חייב משום שבועת ביטוי.

א. כ"ה לפרש"י, ואילו לפירוש ר"י בן מגאש אין חיוב משום שבועת העדות אלא במזיד, אבל בשוגג [או במזיד, באופנים שאין חיוב שבועת העדות, כגון פסולי עדות או בתביעה שאינה של ממון. עפ"י ריב"מ להלן לה. לז.] חייב משום שבועת ביטוי [לרבא הטעם הוא מפני שאין בו אלא חידושו, במזיד. ולאב"י, משום לאחת]. ופירוש 'שוגג' שידע ששבועה זו אסורה אבל לא ידע אם חייבים עליה קרבן אם לאו (בעל המאור. ועריטב"א).

ומדברי הרמב"ם (ט, יד, יט) נראה שרק באופנים שחייבים משום שבועת העדות פטור משום שבועת ביטוי בין בשוגג בין במזיד, אבל באופנים שפטור משום שבועת העדות – חייב משום שבועת ביטוי.

והרמב"ן (כאן ולהלן לא): כתב כרש"י (וכ"ד הרשב"א) ששבועת 'איני יודע לך עדות' יצאה מכלל שבועת ביטוי אף מחוץ לבית דין, אלא שלדעתו אם נשבע אותה מי שאינו ראוי להעיד – חייב משום שבועת ביטוי, לפי שהפסולין אינם בכלל שבועת העדות. והריטב"א פקפק בדברי הרמב"ן מפני משמעות הסוגיא. (והמאירי כאן נקט כרש"י ולהלן ל. לא: לה. נקט שבכל האופנים שפטור משבועת העדות חייב משום שבועת ביטוי).

וע"ע להלן לא-לב.

ב. נשבע שלא ידע לו עדות מעולם, והוברר שידע בעבר, יש מקום לחייב משום שבועת ביטוי שהרי מלבד מה שנשבע שבועת העדות שאינו יודע כעת, יש כאן שבועת ביטוי על העבר (עפ"י ר"ן ל.).

ב. 'שבועה שאני יודע לך עדות'; לפרש"י עולה מן הסוגיא שלרבא פטור לפי שאינו ב'לאו' כ'הן' (מלבד לר"י בן בתירא שאינו מצריך לעשות לאו כהן), שהרי אם נשבע 'שאיני יודע לך עדות' אינו חייב משום שבועת ביטוי כאמור. ולאב"י (לאחר חזרה. או לרב פפא) – חייב לשמואל, שהרי ישנו ב'לאו' כשנשבע חוץ לבית דין שאינו יודע לחברו עדות. ואולם לרב פטור מפני שאינו בלהבא.

הרא"ש הביא להלכה שפטור (ואמנם הביא זאת בשם אב"י ויתכן שאב"י חזר בו, אבל פסק כרבא וכפרש"י). וכן נקט המאירי (כאן ולהלן לה.), כפרש"י וכרבא. גם הרמב"ם (ט, יח) פסק לפטור. וסתימת

הדברים מורה לכאורה שאף באופן שפטור משבועת העדות כגון חוץ לבית דין וכד' (וע' כס"מ). ולפירוש בעל המאור נראה שלכו"ע חייב, שנחשב ישנו ב'לאו' מפני שמתחייב עכ"פ משום שבועת העדות, הגם שאינו מתחייב משום ביטוי. [וכן לפירוש ר"י בן מגאש יש לעיין שמא אף לרבא חייב שהרי יש שבועת ביטוי ב'איני יודע' בשוגג. אך שמא צריך במזיד דוקא].

ג. 'שבועה שידעתי / שלא ידעתי לך עדות' או 'שהעדתי / שלא העדתי' – לרב חייב ולשמואל פטור לפי שאינו בלהבא (שהרי אם נשבע שלא יעיד לו [או 'שלא ידע לו' שמשמעותו שלא יעיד. (עמהרש"א בבאור דברי רש"י). ויש מפרשים שלכך היא שוא שהרי אין בידו שלא לידע. רמב"ם ועוד] הרי זו שבועה לבטל המצוה ואינה שבועה [ולוקה עליה משום שוא. רמב"ם ה,טו]. וא"כ גם כשנשבע שיעיד לו – לא חלה).

דף כו

מ. מי הם החכמים הדורשים את התורה בכללות ופרטות, ומי הם הדורשים בריבויים ומיעוטים?

רבי עקיבא הולך בשיטת רבו נחום איש גמזו, לדרוש התורה בריבוי ומיעוט (וכן סובר רב. לעיל כה. ותוס'). רבי ישמעאל הולך בשיטת רבו רבי נחוניא הן הקנה, לדרוש בכלל ופרט. להלכה, יש פעמים שנוקטים דרשת ריבוי ומיעוט ויש כלל ופרט. וכתב המאירי (כאן ולעיל ד) שדבר זה 'מתחלק לכמה ניצוצות' ואינו שוה בכל מקום. על חילוקי הדרשות והנפקות – ע' לעיל בדף ד.

מא. האם ומה חייבים על השבועות באופנים דלהלן?

- א. שבועה לשקר על העבר, במזיד או בטעות.
 - ב. נשבע לשקר וידע שאסור הדבר אלא שלא ידע על חיוב קרבן בשבועה – האם חייב קרבן?
 - ג. נשבע שלא יאכל פת חטים ונעלמה ממנו שבועתו או נעלם ממנו תוכן השבועה ואכל.
 - ד. נשבע שלא יאכל פת חטים, וכסבור שבידו פת שעורים ואכלה ונמצא שאכל פת חטים. ה. העלם שבועה (כבסעיף ב) והעלם חפץ (כבסעיף ג) בידו – מהו?
 - ו. נשבע שלא יאכל ככר, ונעשה מסוכן עליה ונעלמה ממנו שבועתו ואכלה – האם מביא קרבן?
 - ז. נשבע שלא יאכל ככר ואכלה בשוגג, וגם אילו היה מודע לשבועה היה אוכלה – האם חייב קרבן?
- א. כאמור לעיל, רבי ישמעאל פוטר שבועה דלשעבר מקרבן (שאינו כעין הפרט, להרע או להטיב), ורבי עקיבא מחייב (מריבוי הכתוב).
- אימתי חייב לרבי עקיבא – כאשר ידע שאסור להשבע אבל היה שוגג בקרבן, שלא ידע אם יש בה חיוב קרבן אם לאו. אבל אם שגג וסבר שנשבע על האמת – פטור (האדם בשבועה).
- זה שלבו אונסו – פטור מכל עונש ולא עבר איסור, ולא דוקא מקרבן (עפ"י תוס' וריטב"א. וע' ר"י בן מגאש כאן ולהלן לא:).
- ובמקום שהיה לו לדקדק, כגון שמפאת פשיעת ממון גרם לעצמו לבוא לידי הטעות – נענש על כך (עתוס' וריטב"א. וע' במאירי להלן כח שצדד לחדש לפי פירוש אחד שאסור לאדם להביא עצמו לידי מצב שעלול לשכוח שבועתו, גם באופן שאם ישכח לא חלה השבועה משום 'האדם בשבועה'. ואולם בריטב"א משמע כאן שלא נמנעו רב כהנא ורב אסי להשבע על שמועתם, הגם שבכל פעם ידעו שאחד מהם ודאי טועה).